суспільства, у змісті яких визначено, що метою навчально-виховної діяльності позашкільних навчальних закладів є виховання і розвиток творчого потенціалу та соціальної активності особистості, формування її системи гуманістичних цінностей, моральної вихованості, патріотизму та громадянської відповідальності.

Це дає підстави стверджувати, що сучасному вихованню, порівняно з освітою у позашкільних навчальних закладах, має бути повною мірою властива випереджувальна роль, виховання має ставати засобом відродження національної культури, припинення соціальної деградації, стимулом пробудження таких моральних якостей, як совість, патріотизм, людяність, почуття власної гідності, творча ініціатива, відповідальності за власні вчинки і дії [1, с. 6–10].

У контексті останнього, актуальність модернізації змісту позашкільної освіти і виховання сьогодні посилюється як необхідністю подолання негативних явищ, притаманних сучасному українському суспільству, так і тим, що ця система визначально орієнтована на вільний вибір особистістю змісту, напрямів, видів і форм діяльності, формування її особистих уявлень про соціокультурне і соціоприродне середовище, розвиток пізнавальної мотивації та творчих здібностей і таланту. Тому позашкільна освіта і виховання мають розглядатись як такі, що виявляють найближчі перспективи розвитку особистості в різних соціальних й освітньо-виховних інститутах, серед яких позашкільні заклади мають стати центрами мотиваційного розвитку особистості, її професійного самовизначення і самореалізації [2].

Зважаючи на це, навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладах слід організовувати з обов'язковим урахуванням умов особливої соціальної сфери вільного часу дитини, що дасть змогу ефективніше вирішувати поставлені перед цими навчальними закладами завдання освіти і виховання підростаючої особистості. Тим самим актуалізується проблема визначення місця і ролі, а відтак, пріоритетності виховання особистості, за всього розмаїття виховних технологій у сучасній системі позашкільної освіти, хоча ця проблема залишається сьогодні дискусійною. Насамперед це викликано своєрідністю навчально-виховної діяльності позашкільних навчальних закладів, яка проявляється у добровільному і цілеспрямованому використанні дитиною вільного від навчання в загальноосвітній школі часу для найповнішого розвитку своїх потенційних можливостей.

Така думка підкріплюється аналізом сучасної педагогічної практики, у межах якої проблема організації педагогічно спрямованого дозвілля дитини стає дедалі актуальнішою. Це пояснюється низкою причин, як-то: диспропорція між кількісними і якісними показниками навчального і вільного часу дитини, не на користь останнього, посилення негативних соціально-економічних впливів та загроз, падіння загального культурного рівня суспільства, стихійні чинники найближчого оточення (вулиця, різноманітні об'єднання), девальвація суспільних цінностей, чому значною мірою сприяють ЗМІ, особливо телебачення та друкована продукція; розмаїттям інтересів та потреб дітей, які нерідко не знаходять реалізації у формальній сфері дозвілля.

Тому сьогодні актуалізується ще один аспект діяльності позашкільних навчальних закладів, який полягає у подоланні суперечності між розумінням дітьми свого вільного часу як відпочинку і діяльністю позашкільного навчального закладу як організаційної структури інституту педагогічно спрямованого виховання.

Водночас, інший важливий процес, який характерний для позашкільних навчальних закладів, – є індивідуалізація життєвого шляху зростаючої особистості. Саме індивідуалізація процесу виховання розглядається нами як система засобів, які сприяють усвідомленню особистістю своїх відмінностей від інших, своєї нинішньої слабкості чи своїх переваг завдяки розвитку власного творчого потенціалу. Це усвідомлення необхідне для духовного прозріння дитини, для самостійного й успішного її просування на шляху індивідуального розвитку, вибору сенсу життя й життєвого шляху.

Тобто, йдеться про допомогу учневі в царині його особистісного самовизначення і самоствердження. За такого підходу предметом педагогічної підтримки в освітньо-виховному процесі позашкільного навчального закладу стає процес спільного з дитиною визначення її власних (часткових освітніх й розвивальних) цілей, можливостей та шляхів задоволення інтересів і потреб, подолання перешкод (наявних проблем), які заважають їй зберегти свою людську гідність, самостійно досягати бажаних успіхів у навчанні, самовихованні, спілкуванні та взагалі у життєдіяльності. Тоді освіту дітей та учнівської молоді у цих навчальних закладах є всі підстави розглядати як певну взаємодію процесів виховання, самовиховання, становлення й самостановлення, професійної орієнтації як складових соціалізації. Тобто, в єдності навчально-виховних впливів на дитину, коли "…створюється інтелектуальне поле входження зростаючої особистості у загальний для всіх життєвий простір" [4].

Досягнення такого результату стає можливим за умови запровадження у позашкільних навчальних закладах інноваційної моделі цілісного позашкільного освітньо-виховного простору, побудованого на гуманістичній (культурологічній) парадигмі. Центром системи у цьому просторі визначено дитину з її потребами, мотивами, бажаннями, інтересами, переконаннями, ідеями й ідеалами, самосвідомістю. Такому просторові має бути надано системності, ціннісно-орієнтованого спрямування на самоактуалізацію й самодетермінацію особистості, творчого й соціально активного характеру її навчально-пізнавальної і суспільно-практичної діяльності. Тоді очевидним є необхідність соціального запиту на виховання особистості. Водночас, щоб виховання було ефективним, йому необхідно стати важливою складовою життя самої дитини, її сім'ї, громади й суспільства загалом. У такому контексті дитина має усвідомити рівень своєї готовності, а головне – здатності до реалізації творчого потенціалу в освітній і духовно-моральній предметно-продуктивній діяльності, до соціальної мобільності на основі засвоєних моральних норм і духовно-моральної установки "ставати краще"; готовності і здатності до розвитку, морального вдосконалення, самооцінки, розуміння сенсу свого життя, індивідуально відповідальної поведінки; здатності до самостійних вчинків і дій на основі морального вибору, прийняття відповідальності за результати власної діяльності, цілеспрямованості та наполегливості в досягненні

результату; готовності і здатності виражати й відстоювати свою громадські позицію, критично оцінювати власні наміри, думки і вчинки [5].

Завершуючи, слід акцентувати увагу на тому, що виховання зростаючої особистості у позашкільних навчальних закладах дає змогу сьогодні залучити значну кількість дітей до педагогічно орієнтованого дозвілля, а відтак, створюються сприятливі умови для їхнього розвитку і становлення як соціально активних громадян.

Список використаної літератури

1. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / Освіта України. – 2004. – № 94. – С.6–10.

2. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи / Григорій Петрович Пустовіт.. – Суми : ВТД "Університетська книга", 2008. – Кн. 2. – 272 с.

3. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект : монографія / Григорій Петрович Пустовіт. Кн. 1 : Вид. друге доп. і випр. – Видавництво МДУ ім. В. О. Сухомлинського. 2010. – 379 с.

4. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник для вищих навчальних закладів / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 840 с.

5. Пустовіт Г. П. Теоретичні концепти мети сучасної позашкільної освіти і виховання / Григорій Петрович Пустовіт // Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. праць : в 5 т. – Т.1 : Загальна педагогіка та філософія освіти. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 95–107.

Н. А. Пустовіт,
м. Київ

ТИПИ ЕКОЛОГІЧНИХ ВЧИНКІВ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У статті узагальнено спроби різних науковців визначити особливості вчинку та типологію вчинків; деякі з них конкретизовано стосовно екологічних вчинків учнів основної школи.

Ключові слова: *екологічний вчинок, типи екологічних вчинків, безпосередні й опосередковані вчинки.*

У дослідженні технологій формування культури екологічної поведінки учнів основної школи категорія "вчинок" привертає особливу увагу як одиниця поведінки. Така увага обґрунтована й тим, що, за визначенням І. Д. Беха, "вчинок є унікальним особистісним утворенням, репрезентуючи у цілісності людську свідомість, самосвідомість і практичну дію. Він є визначальним показником і мірою морально-духовного розвитку особистості, оскільки будь-яка моральна якість і формується в процесі здійснення суб'єктом відповідного вчинку, і проявляється та закріплюється в ньому" [1, с. 4]. Отже, стосовно технології формування культури екологічної поведінки вчинок є й метою, й унікальним педагогічним інструментом.

Загальнокультурне тлумачне значення надається вчинкові М. М. Бахтіним, який усе життя людини пропонує розглядати як складний єдиний вчинок. Про те, що вчинок є феноменом людської культури, зазначає В. А. Роменець. Він надає

особливого значення переживанню, післядії вчинку, що, власне, й зумовлює його важливість у духовному розвитку особистості. Актуальною для екологічного виховання є обґрунтована В. А. Роменцем особливість вчинку – можливість кожного піднятися над обставинами [3]. Допомога зголоднілій тварині за байдужості або й жорстокості оточуючих, збирання використаних батарейок і наступне вивезення їх до спеціального пункту – це посильні для школярів екологічні вчинки, що виявляють сформовані екологічні цінності, потребують певних вольових зусиль, сміливості вчинити всупереч обставинам – відсутності підтримки з боку дорослих, можливе глузування з боку однолітків тощо.

На зв'язок вчинку з рефлексією власного досвіду вказує С. Л. Рубінштейн. У контексті діяльнісної парадигми С. Л. Рубінштейн визначає вчинок як "особливий вид дії, для якої провідне значення має ставлення людини до інших людей, до норм суспільної моралі" [4, с. 537]. У вчинку обов'язково відображається ставлення до людей з найближчого оточення, це може бути людина чи спільнота з минулого або майбутнього. Тобто, вчинок дає змогу "долучитися до вічності" [5]. Таке звернення до прийдешніх поколінь закладене у визначенні стійкого розвитку, що наразі є провідною ідеологічною основою екологічної освіти. (Стійкий розвиток – це такий розвиток суспільства, за якого задоволення потреб теперішніх поколінь не має ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби).

За певних умов вчинком може бути й бездіяльність, утримання від участі у якійсь дії, якщо "виявляє позицію, ставлення людини до навколишнього". Таким екологічним вчинком є, наприклад, відмова долучатися до браконьєрських дій однолітків (застосування заборонених знарядь лову риби, збирання й продаж квітів, занесених до Червоної книги, тощо). Такі "бездіяльнісні" вчинки неодноразово обирали школярі у діагностувальних ситуаціях.

У педагогічній та психологічній науці відомі спроби типології екологічної поведінки. Російські дослідники В. Медвєдєв, А. Алдашева визначають типи екологічної поведінки, не використовуючи поняття "вчинок". Зокрема, у їхніх дослідженнях йдеться про поведінку некомпенсованого і компенсованого споживання [2]. Дослідниця І. Трубник визначає "екологічно мотивовану поведінку". Виділяють також пасивну й активну екологічну поведінку. У дослідженнях лабораторії екологічного виховання Інституту проблем виховання НАПН України обґрунтовані активно-агресивна, пасивно-агресивна, пасивно-природовідповідна й активно-природовідповідна поведінка, а також екологічно доцільна, екологічно виправдана, екологічно руйнівна та індиферентна екологічна поведінка.

Певну типологію екологічних вчинків запропоновано в системі екологічних правовідносин, в якій вирізняють вчинки позитивні і негативні, а пов'язана з ними діяльність окреслює сфери використання природних ресурсів і охорону природи.

Класифікація типів екологічних вчинків також можлива на основі конкретизації пропонованих І. Д. Бехом педагогічних правил виховання